

**Vladimir Milić, REVOLUCIJA I SOCIJALNA STRUKTURA, „Mladost”,
Beograd, 1978, str. 304.**

Jugoslovensko posleratno društvo doživelo je niz promena u svom razvoju. Među najznačajnije mogu se ubrojiti one koje izražavaju sa-
držaj i osobenosti socijalističke revolucije, a tu su, u prvom redu,
promene u socijalnoj strukturi. Prevazilaženje klasnih suprotnosti i os-
lobođenje čoveka i društva i jeste najdublji smisao socijalističke revo-
lucije. Naučno proučavanje ovih procesa uslovljeno je prvenstveno pra-
ktičnim potrebama — usmeravanja i ubrzavanja društvenog kretanja —
pa ipak naša nauka nije celovitije izučila bitne strukturalne promene
našeg društva. To nije učinila ni sociologija.

U ovom radu osvetljen je niz glavnih odnosa između socijalističke
revolucije i socijalne strukture našeg društva, i to pretežno sa sociološ-
kog stanovišta. Izlažući uticaj svih važnijih mera revolucije na postoje-
ći sastav, pisac je glavna razmatranja posvetio razvoju proizvodnih sna-
ga, smatrajući da one izražavaju i odražavaju srž društvenog života i
predstavljaju najdinamičniji činilac društvenog razvoja. Promene u so-
cijalnoj strukturi prati pretežno kroz uticaj industrijalizacije. Indus-
trijalizacija počinje zapravo u našoj zemlji tek sa socijalističkom re-
volucijom. S druge strane, industrijalizacija se javlja kao društveni pro-
ces koji na najbolji način označava sveobuhvatno i brzo menjanje ce-
lokupnih proizvodnih snaga i proizvodnih odnosa; ona je jedna od naj-
bitnijih mera socijalističke revolucije, tog radikalnog preobražaja druš-
tva.

Nedostatak prostora opredelio je pisca ove zanimljive knjige da
izostavi teorijsko određivanje pojmova kao što su: socijalna struktura,
industrijalizacija, posebno i socijalna struktura socijalističkog društva,
revolucija, posebno i socijalistička revolucija itd. Ako je to neka pri-
medba na (ne)potpunosť rada, onda je dobit u neposrednosti izlaganja,
jer pisac ne samo da ukazuje na literaturu koja mu pruža teorijski ok-
vir izlaganja, nego i dosledno primenjuje marksistički metod izučava-
nja jedne naše epohe društvenog razvitka. Neke pretpostavke (ali pre-
tpostavke stvarnog društvenog života) je, ipak, izložio kao polazne teo-
rijske postavke. Prvo, revolucionarne promene u društvenoj strukturi
proučava u celokupnom posleratnom razvoju, izlažući genetski (s ukazi-
vanjem na predratni period) bitne razvojne tendencije (proučavajući
promene koje su za to razdoblje značile radikalnu izmenu odnosa izme-
đu socijalnih grupa u nas). Drugo, uticaj socijalističke revolucije na so-
cijalnu strukturu prati u okviru načina proizvodnje, koji shvata kao
celovitu organizaciju proizvodnih snaga i odnosa u globalnom društvu
(polazi od toga da priroda socijalističke revolucije i uticaj na izmene

u sastavu društva odlučno zavise od načina organizovanja društvene celine). S tim u vezi u našem posleratnom razvitku zapaža dva perioda, odn. dva načina globalne organizacije društva: etatistički i samoupravni. Treće, ne upuštajući se u različita određenja socijalnog sastava društva, polazi od shvatanja da on označava osnovne nejednakosti među ljudima, koje su zasnovane na određenom stepenu društvene podele rada. Socijalistička revolucija menja socijalni sastav u okviru određenog načina proizvodnje. Baš zbog uslovljenosti prirodom globalne organizacije društva neki odnosi između društvenih grupa menjaju se radikalno, neki oštaju, a neki se obnavljaju u novom obličju. Sa razvitkom socijalističkog načina proizvodnje, ali ne automatski, promene u socijalnom sastavu dobijaju pravac u kome osnovne nejednakosti među ljudima gube svoja klasna obeležja, s tim što se neke razlike među ljudima zadržavaju, neke se reprodukuju u promenjenim oblicima i sa izmenjenim intenzitetom, a neke razlike nastaju baš s uspostavljanjem novog načina proizvodnje tj. načina života. Četvrto, težište ovog rada je stavljeno na iskustvena istraživanja, na činjeničnu građu. Sâm pisac je najsvesniji okolnosti da nijedno iskustvo nije dovoljno za zasnivanje ili provera svih aspekata teorijskih premisa, ali svrha ovog rada i nije rešavanje ključnog problema odnosa između teorije i života. Zato ukazuje da obimna činjenična građa više služi kao indikacija pravaca kretanja. Ta kritika sopstvenog rada je koliko tačna toliko i poštena sa stanovišta vrednovanja naučnog rada — svakog, pa i svog.

Osnovne izmene u socijalnoj strukturi društva i pravci njenog razvoja oblikovani su nizom mera socijalističke revolucije u okviru socijalističkog etatizma — načina organizacije društva i socijalističke proizvodnje koji je prvi istorijski nastao u nas — promenama proizvodnih (svojinskih) odnosa konfiskacijom, eksproprijacijom, dvema agrarnim reformama i nacionalizacijom. Ukidanje krupne privatne svojine, njeno nadomeštanje državnom svojinom i zadržavanje oblika sitne privatne svojine — uslovalo je trostruki niz promena. Prvo, ukidanjem krupne privatne svojine zemlje i sredstava rada izmenjena je postojeća osnova klasnog diferenciranja i otvoren je prostor nestajanju ranijih društvenih klasa i slojeva.

Drugo, stepen razvoja proizvodnih snaga i socijalne strukture usloveli su laganu i dugoročnu promenu poljoprivredne proizvodnje i seljaštva, koji su činili bitnu, gotovo isključivu, materijalnu i ljudsku osnovu proizvodnje i društva. Stoga je sitna privatna svojina (mali zemljišni posed i mali obim proizvodnih sredstava) organizovana, ali ne i ukinuta.

Uvođenje državne svojine otvorilo je niz promena, zapravo preovrat u socijalnoj strukturi. Proces klasnih razlaganja je presečen i omogućen proces kvaziklasnog raslojavanja. Novi slojevi se obrazuju u podeli rada na umni i fizički, na materijalno-proizvodni i neproizvodni, na upravljački i izvršilački i prema profesiji (vrsti poslova po strukama).

Glavni pravac promena povezan je s razvojem socijalističkog načina proizvodnje na sve široj osnovi državne svojine. U političkoj sferi on se izražava etatizmom, a u ekonomskoj pretežno industrijalizacijom; bili su neraskidivo povezani i međusobno su uslovljavali svoj rast. Osnovi ovih procesa nalazili su se prvenstveno u slaboj razvijenosti proizvodnih snaga (razvoj kapitalizma bio je skoro na najnižem nivou u

Evropi, a u ratu smò pretrpeli izvanredno velike gubitke u ljudstvu i nesrazmerno, za svetske prilike i u odnosu prema saveznicima, velika materijalna razaranja), u potrebi njihove koncentracije radi bržeg prevazilaženja oskudice i planiranog ubrzanja privrednog razvoja, u razvitku proizvodnih snaga na račun poljoprivredne proizvodnje. Neposredni rezultati bili su, između ostalog, sledeći: proširenje društvenog sektora privrede, ekstenzivni karakter proizvodnje, razvitak proizvodnih snaga po stopi koja je spadala u najviše u svetu, smanjenje privatnog sektora privređivanja, razvoj nove podele društvenog rada, prelivanje iz najbrojnijeg sloja u državni sektor privrede, fabrike i ustanove. Uporedo s tim rezultatima dobili smo jačanje državne moći i brojni porast državnog aparata, što je imalo za posledicu sprečavanje daljeg razlaganja kvazi klasne strukture i preobraćanje revolucionarnog etatizma u birokratski.

Dalje dosledno razvijanje socijalističke revolucije zahtevalo je uklanjanje monopola upravljanja i razbijanje birokratske vladavine. Samoupravni preokret bio je jedina alternativa u izboru puteva za dalje i potpunije osvajanje slobode. Budući da socijalističko samoupravljanje nije nastalo na visokoj osnovici materijalne proizvodnje, već na još niskom stupnju razvitka proizvodnih snaga, neka ranija svojstva socijalističkog načina proizvodnje — pa i industrijalizacije — morala su se ponoviti, mada u izmenjenim oblicima. Taj spoj je rađao protivrečne tendencije. S jedne strane razvija se samoupravni pokret, koji na osnovi ekonomskih zakonitosti nastoji da poveća obim proizvodnje i da postane nosilac industrijalizacije, koji svoju svrhu vidi u odlučivanju o ciljevima i načinima proizvodnje i upotrebe svih društvenih sredstava. S druge strane samoupravljanje, koje se rađa kao radničko — u fabrikama, državnim preduzećima i privrednim udruženjima, ostaje dugo na tom nivou, dakle necelovito, ne postaje vladajući način proizvodnje. Globalna organizacija društva je „mešovita”, spoj međusobno suprotnih delova, što uslovljava dalje međuticanje industrijalizacije i društvene strukture na pređašnji način i, istovremeno, prodor ekonomskih zakonitosti na selo: raslojavanje seljaštva, odlazak sa sela, razvoj robne privrede brojno povećanje sloja industrijskih kvalifikovanih radnika koji su još i individualni poljoprivredni proizvođači.

Do šezdesetih godina ubrzano se razvija socijalistički „sektor”, a u njegovom okviru se brzo menja unutrašnji sastav, uloga i položaj društvenih slojeva. Industrijski i kvalifikovani radnici sve više postaju dominantan sloj radništva. U sloju nemanuelnih radnika brz je porast inteligencije, naročito njenog tehničkog „sastava” (inženjera, tehničara itd.).

Posle privredne i društvene reforme socijalna struktura nastavlja promene u istom smeru, ali u bržem tempu, tako da je sedamdesetih godina u okviru socijalističkog sektora više od polovine aktivnih ljudi. Industrija razvija i zahteva sve kvalifikovaniji rad, a uz to se prebacuje i u poljoprivrednu proizvodnju.

Čitav proces razvija i niz najrazličitijih disproporcija i u suštini protivrečnih promena. U odnosu na klasne ostatke ovaj proces se pokazuje u stvaranju robnih proizvođača, zatim sloja koji se bavi sitnim uslugama (društvu) i sloja naturalnih proizvođača koji daje sezonsku rad-

nu snagu socijalističkom i individualnom sektoru. Seljaštvo i dalje prelazi u sloj radnika i manjim delom u sloj kooperanata, a najveći deo ostaje izvan ovih procesa. Ali za tridesetak godina je naše seljaštvo, ovako ili onako, opalo od devet desetina na skoro četiri desetine učesnika u društvenom sastavu. Naročito se zapaža odlazak omladine sa sela i u vezi s tim pojava staračkih domaćinstava nemoćnih da obrade opuste posede. Promene su se odigravale nezapamćenom brzinom — u jednoj generaciji. U okviru radništva dominantne su dve tendencije: porast kvalifikovanijeg industrijskog radništva i njegove društvene moći s razvojem industrijalizacije i njene savremene tendencije — automatizacije, a na drugoj strani stapanje radništva za zastarelim sredstvima rada (za većinu preduzeća blizu najminimalnijeg nivoa). Kao disproporcionalan razvoj proizvodnih snaga vidi se rastuća koncepcija proizvodnih organizacija na nekim područjima i s njom povezana koncentracija obrazovanja i koncentracija obrazovanih stručnjaka.

Protivrečnost promena se ogleda i u tome što se razvija težnja za očuvanjem monopola društvene moći (u starim ili novim oblicima, ali na realnoj osnovi — nerazvijenim proizvodnim snagama i državnom posredovanju), a stvorene su pretpostavke i za dalji razvitak revolucije. Jedna strana protivrečnosti su tehnokratske tendencije, birokratsko i tehnokratsko ponašanje, centralizam i decentralizovani etatizam, lokalizam, razvitak grupnosvojinskih odnosa, elitizam i druge antisamoupravne ideologije i ponašanja. Ove pojave se, u svojevrsnoj sprezi, uzajamno dopunjavaju i pothranjuju, ali se katkad i međusobno poništavaju. Druga strana protivrečnosti je revolucionarni pokret za osvajanje celovitog, integralnog samoupravljanja. Taj pokret je nezaustavljiv i pored svih kolebanja, privremenog i povremenog povlačenja, odstupanja, pa i sopstvenog protivrečnog razvoja. On prevazilazi antisamoupravne tendencije i novu prinudnu podelu rada na upravljački i izvršilački (kao izvor novog, kvaziklasnog struktuiranja). Uspostavljanje novog odnosa industrijalizacije i socijalne strukture našeg društva otvara mogućnosti razvitka totaliteta proizvodnih snaga, ukidanje prinudnog (stihijskog, klasnog) karaktera rada i brže kretanje u društvo slobode. Pisac zaključuje da se u tom smislu može shvatiti Marksova misao — da makoliko „industrijski ustanak” bio parcijalan on u sebi uključuje „univerzalnu dušu”, odnosno vodi razotuđenju.